



La Cúria o Cort de l'Audiència fou el centre administratiu i judicial del comtat. A la planta baixa hi havia la notaria dels comtes i a la planta superior l'arxiu comtal.

Arran de l'esclat de la Guerra dels Segadors, i per prevenir qualsevol destrucció de documents, l'any 1641 l'arxiu fou traslladat a la ciutat andalusa de Luceña, capital de l'estat de Comares, títol que gaudien també els ducs comte. Aquest nou trasllat agreujà considerablement a desorganitzar el fons.

Aleshores, per fer-se càrrec de l'organització dels documents que provenien d'Arbeca, el duc, Lluís Ramon Folch, va nomenar el notari castellaní Bernat Josep Llobet arxiver de la Casa Ducal de Sogorb i Cardona.

Al cap de sis mesos del nomenament de Llobet, l'arxiu retornà a Catalunya. En aquesta ocasió ho féu a la vila de Falset (Tarragona), capital de la baronia d'Entença i del comtat de Prades. Evidentment el nou arxiver, que ocupà el càrrec des de 1661 fins a 1670, fou el responsable del trasllat dels documents i posteriorment també de la seva organització.

A Falset va classificar els fons documentals dels estats i baronies catalanes i valencianes, i deixà per al final la secció d'Empúries. Aleshores va enumerar els documents de cada estat, els va agrupar en lligalls i els col·locà en calaixos. Aquest sistema d'organització, juntament amb els inventaris generals que va confeccionar, encara són vigents als nostres dies.

A les acaballes del segle XVII, arran d'una aliança matrimonial, el patrimoni dels estats de Sogorb i Cardona s'agregà al de Medinaceli. El 1714, i per por que els documents fossin destruïts en plena guerra, foren traslladats, provisionalment, a la casa del governador de les baronies de Tortosa. Els documents, repartits en 67 calaixos i amb una escolta de 25 cavalls, al capdavant dels quals hi havia Joan Dabona, va sortir de Falset en direcció Tortosa.

Poc temps després van ser novament traslladats a la Casa Gralla, del carrer Portaferrissa de Barcelona. Durant la Guerra del Francès (1809), i per tal d'evitar que les tropes enemigues no poguessin confiscar els documents, l'arxiu fou pràcticament emparedat. Però el 1814, quan els administradors obriren i entraren a l'amagatall, van poder comprovar que una part de la documentació havia quedat pràcticament destruïda a causa de la humitat i de la manca de ventilació.

El 1854 l'arxiu fou transferit a Madrid, on restà fins al 1960, en què fou novament traslladat i ubicat a la Casa de Pilatos de Sevilla, residència dels ducs de Medinaceli. Actualment els documents originals es troben, provisionalment, a l'Hospital de Tavera, als afores del nucli antic de Toledo, on hi ha la seu de l'Arxiu de la Noblesa.

Marisa Roig Simon és arxivera.

## Notes

- (1) SÁNCHEZ, Antonio: *El Archivo condal de Anpúrias. Historia, organización y descripción de sus fondos*. Castelló d'Empúries: Ajuntament, 1993. Aquesta obra és, en part, un resum de la seva tesi doctoral *El archivo general de los Duques de Segorbe y Cardona*, presentada l'any 1986.
- (2) SANCHEZ, Antonio: *El Archivo...* p. 44-45. L'autor fa una breu exposició de les hipòtesis de diversos historiadors –Paz Melià, Montsalvatge, S. Sobrequés, Pella i Forgas– en relació a la gènesi de l'arxiu comtal d'Empúries.
- (3) ADM. Secció d'Empúries, núm. 6732. Còpia digitalitzada AMCE
- (4) ADM. Secció d'Empúries, núm. 8673. Còpia digitalitzada AMCE
- (5) ADM. Secció d'Empúries, núm. 10436. Any 1413. Còpia digitalitzada AMCE
- (6) LLOBET, Bernat Josep: *Índex de les Regalies del comtat d'Empúries*, p. 87 «Y estos dos oficios o cargos: de Archivero y notario de Administración, antes se poseían en dos sujetos o personas, que de necesidad han de ser notarios públicos colegiados de dicha villa y condado, pero después ya de mucho tiempo a esta parte, vinieron a proveherse en un mismo sujeto o persona».
- (7) ADM. Secció d'Empúries, núm. 376. Còpia digitalitzada AMCE
- (8) AHG. Notaria de Castelló d'Empúries, vol. 1223; vid. PUJOL, Miquel: «Un inventari de la Notaria d'en Bofill fins al primer terç del segle XVII a Castelló d'Empúries» dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 1988, p. 105.

# Els vescomtes de Cabrera, senyors de les Guillerries fins al mar

Elvís Mallorquí

«Déu mantingua lo senyor Almirant de Castella nostron senyor». Aquest era el crit amb què els habitants de tots i cadascun dels llocs i viles dels vescomtats de Cabrera i Bas van saludar la presa de possessió de les jurisdiccions d'aquest territori, l'any 1527, per part de l'almirall major de Castella, Fadrique Enríquez. L'almirall, però, no hi era present, perquè havia enviat els donzells Joan de Villaruel i Juan de Jovara en representació seva. Aquests, a cada vila que arribaven, convocaven els habitants del lloc a toc de campana, so de corn o crit de «via fora!» i, davant la presència dels jurats o representants de les comunitats, rebien les claus del lloc, tancaven el portal principal de la població i passejaven per l'indret. Tot seguit, el batlle senyorial, que gestionava el conjunt dels drets del vescomte a cada indret, desembeinava l'espasa i cedia la vara als enviats de l'almirall de Castella, els quals li retornaven per tal que continués exercint la seva tasca. Per cloure els actes, el batlle i tota la població juraven fidelitat, prestaven homenatge i, cridant, aclamaven el nou senyor dels seus dominis.

Així, els enviats de Fadrique Enríquez van conèixer en pocs dies tots els llocs del vescomtat de Cabrera i del de Bas. El divendres 24 de maig de 1527 eren a la vila de Blanes, l'endemà van reunir a la Vilanova de Palafolls –Malgrat– els habitants de Palafolls i de Santa Susanna, i el diumenge es van trobar, a la riera de Sant Pol de Mar, amb dues-centes quaranta persones dels termes del castell de Montpalau, és a dir, de Pineda, Calella, Horsavinyà, Sant Pere de Riu, Vallmanya, Sant Iscle i Sant Cebrà de Vallalta, Canet i Arenys de Mar. El 27 de maig eren a la vila de Sant Celoni i, després, a la cellera de Palautordera, centre de la batllia de Montclús, que reunia bona part de les parròquies del Montseny; el 29 de maig, al pla de Biure, a Sant Feliu de Buixalleu, es van reunir els habitants de la batllia de

n'Orri, això és, Arbúcies, Breda, Cerdans, Sant Pere des Pla, Lliors, Sauleta, Riells, Viabrea, Gaserans, Grions, Maçanes, Gualba, Sant Feliu de Buixalleu i Reminyó; i tot seguit els donzells van pujar al castell de Montsoriu per prendre possessió de la plaça. El seu iti-

Mapa del comtat d'Osona a la meitat del segle XI. A mitjan segle XIV, la institució del comtat d'Osona pel rei Pere III va portar els dominis catalans dels vescomtes de Cabrera i Bas a la màxima extensió territorial.

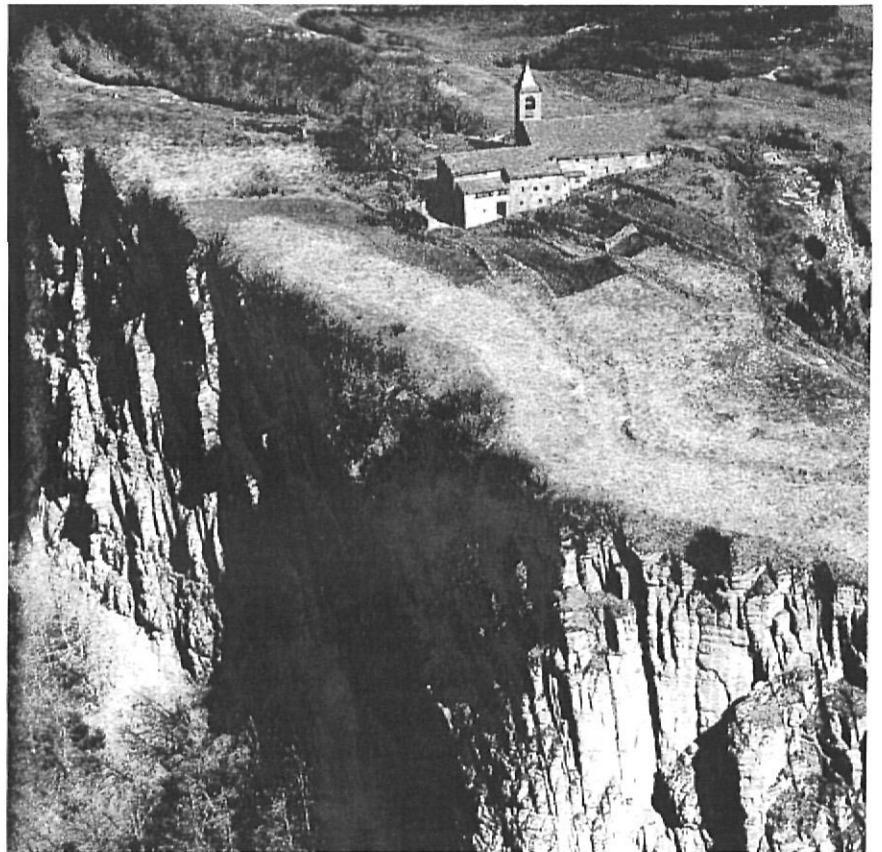


nerari va continuar per terres d'Osona i la Garrotxa: el 30 de maig van reunir a Torelló els habitants d'aquest lloc i els de Manlleu, Espinelves, Sau, Sentfores, Sant Bartomeu del Grau, Casserres, Sant Sadurní d'Osormort, Roda de Ter i altres poblacions del Cabrerès; l'endemà, 31 de maig, al castell del Mallol hi van trobar els habitants del vescomtat de Bas, que residien a Sant Privat i Sant Esteve de Bas, Joanetes, Sant Joan dels Balbs, Puigpardines, la Pinya i Ridaura. El dia 1 de juny els enviats del vescomte van emprendre el retorn passant pel castell d'Anglès; l'endemà van ser a Riudarenes, Vidreres i Maçanet i, finalment, el dia 3 de juny, van reunir-se amb els habitants de Tordera i Fogars.

Resseguint l'itinerari dels donzells Joan de Villarroi i Juan de Jovara, ens adonem que els vescomtats de Cabrera i Bas no eren sinó un aplec dels termes jurisdiccionals corresponents a batllies i castells termenats d'extensió i nombre de població molt diferents. Ara bé, es tractava d'uns dominis que, d'una banda, tenien una continuïtat territorial des dels cims de les Guilleries fins a la vall de la Tordera i el mar i que, de l'altra, es trobaven a cavall de tres bisbats –Girona, Osona i Barcelona–, quatre vegueries medievals –Girona, Vic, Barcelona i la sotsvegueria de Besalú– i cinc comarques actuals –el Maresme, el Vallès, la Selva, Osona i la Garrotxa–. Per això, se solia prendre el vescomtat com una referència geogràfica: el 1485 s'englobava el Montseny dins «les montanyes del vescomtat».

### Els antics vescomtes de Girona

Abans del segle XI el vescomtat de Cabrera no existia, ni tampoc els primers vescomtes de Girona tenien res a veure amb els de la fi de l'Edat Mitjana, per molt que l'historiador blanenc del segle XVII Joan Gaspar Roig i Jalpí considerés els Cabrera com uns «spanyols molt antics», és a dir, descendents dels habitants de la



El santuari de Cabrera. A poques passes del santuari de la Mare de Déu de Cabrera, a Osona, es troben les restes del castell que va donar nom al llinatge dels Cabrera.

Hispania romana i visigòtica. Al segle IX a les terres de la Marca Hispànica, conquerides per Carlemany i integrades en l'òrbita del regne carolingi, els vescomtes s'encarregaven de la defensa de les capitals dels comtats. Els més antics de Girona són Guifré, Ermidó i Radulf, documentats els anys 848 i 850.

Al segle X els fills de Guifré el Pilós, comtes de Barcelona, Girona i Osona, nomenaven els vescomtes de les seves ciutats. A Girona ho van ser Lleopard el 928, Unifred el 934 i Otger el 949. La revifalla de les guerres amb els musulmans i, sobretot, l'atac d'Al-Mansur a Barcelona, l'any 985, van enfortir el poder del vescomte de Girona, Guiniguís Mascaró, que va convertir en hereditari el seu càrrec. Així, el va succeir el seu fill Sunifred, sense perdre l'aliança amb els comtes de Barcelona, i després el títol va passar al seu nét, Amat de Montsoriu, que ja devia haver escollit aquest castell per a la seva residència. Amat, però, només va tenir una filla, Ermessenda, i la va casar amb Guerau,

probable fill de Gausfred de Cabrera, el primer personatge cognominat Cabrera.

En aquests anys, però, la noblesa catalana es va revoltar contra la poca iniciativa militar del comte barceloní Berenguer Ramon I i va bolcar tota la seva força i violència contra els pagesos i les esglésies del país, per tal d'obtenir els guanys que van deixar d'aconseguir a la frontera musulmana. Encara avui perdura el rastre d'aquestes violències: la major part dels castells feudals van néixer en aquest moment. Des del 1040, aproximadament, el comte Ramon Berenguer I va començar a teixir uns estrets lligams personals amb bona part dels nobles del país: a canvi de fidelitat i de la promesa que li lliurarien les forteses si els ho demanava, el comte els garantia la possessió dels castells que havien aixecat. D'aquesta manera, el vescomte Ponç I de Cabrera, fill de Guerau I, va jurar fidelitat al comte barceloní per les forteses de Blanes, Argimon, Cabrera i una torre de la muralla de la ciutat de Girona. El seu fill, Guerau II, l'any 1106, va reservar-se per a ell els drets sobre els castells de Barres, Brunyola i Torcafelló i va prometre no aixecar cap castell a Hostalric.

### Els Cabrera, model de cavallers

Tots els membres del llinatge dels Cabrera van ser uns fidels devots cristians. El vescomte Guerau I i la seva muller Ermessenda van fundar, l'any 1038, el monestir de Sant Salvador de Breda, a poca distància de Montsoriu, el centre dels dominis vescomtals. Trenta anys després el bisbe de Girona va consagrar-ne l'església, que es va acabar convertint en una mena de mausoleu del llinatge dels Cabrera. Aleshores, el fill de Guerau I, el vescomte Ponç I, s'havia casat amb Letgarda, filla del noble urgellenc i vescomte d'Àger Arnau Mir de Tost. Així, el fill del matrimoni, Guerau II, va heretar dos vescomtats a la vegada: el de Cabrera i el d'Àger. En aquest moment, els Cabrera s'allunyaren de les terres selvata-

nes i osonenques on va néixer el llinatge: van obtenir senyories a Castella i van participar tant en la política del regne que, a l'època moderna, els genealogistes de la família situaven a Aragó l'origen dels Cabrera.

A la fi del segle XII, el vescomte Ponç III va tornar a exercir el seu poder en terres gironines. Tot i que només es coneix una composició poètica seva, se'l coneixia amb el nom del Trobador. Potser hi va contribuir també les aventures que va viure: es va casar amb Marquesa, filla del comte d'Urgell Ermengol VII, va ser empresonat a Castella i rescatat després pel rei Alfons I a qui, el 1194, va prometre donar la potestat dels castells de Sant Iscle de Vidreres, d'Hostalric i de Torcafelló, a Maçanet, i no fer sortir mai del castell de Montsoriu cap mal per a les terres reials. Poc abans de la seua mort, el 1195, va perdre les seves terres al vescomtat d'Àger després de caure en desgràcia del rei. Tanmateix, Ponç III degué ser admirat per tota la població del vescomtat de Cabrera i, en especial, pels cavallers que havien obtingut feus en les terres dels Cabrera. Moltes torres i cases fortes que avui encara aguanten dempeus, com les de la Rovira, Vallors i

Església i castell de Blanes. La configuració del centre de la vila es deu als vescomtes de Cabrera, que instal·laren la seva residència al palau vescomtal situat al costat de l'església de Santa Maria.



Mansolí a Sant Hilari, la de Canet, la de Menola a Pineda de Mar, la de Grions, la de Busquets a Riells i la de Bedós a Sils, eren els llocs on residien els integrants del seguici dels Cabrera.

### L'abast del poder dels Cabrera

Per a molts, els vescomtes de Cabrera eren un exemple de les virtuts cristianes. Mitjançant donacions i almoines, van contribuir a la creació i manteniment de les cases religioses aixecades en terres vescomtals: el monestir cistercenc femení de Santa Maria de Valldemaria, a Maçanet, i els priorats agustinians de Santa Maria de Roca-rossa, a Tordera, i Sant Pere Cercada. També van construir capelles als seus castells i, tal com van fer a Anglès el 1202, van donar terres i masos als sacerdots que hi havien de servir. I també aprofitaven algunes cerimònies religioses per tal de promocionar el seu bon nom, cosa que va succeir el 1263 amb el trasllat del cos de Sant Iscle des de la capella de Sant Iscle i Santa Victòria al castell de Vidreres fins al monestir de Breda.

Els vescomtes de Cabrera no eren els únics senyors feudals en les terres del vescomtat. A Vidreres, per exemple, per sota dels vescomtes que controlaven el cas-

tell de Sant Iscle hi havia altres senyors amb drets i propietats: els cavallers de les torres de Cartellà, a Maçanet, i de Bedós, a Sils, els monestirs de Breda, Amer, Valldemaria i Sant Miquel de Cruïlles, els hospitalers de Sant Llorenç de les Arenes, l'església de Sant Feliu de Girona, el paborde de Novembre de la seu de Girona, el capellà de Vidreres i els clergues que servien als altars de Sant Pau i Sant Miquel de l'església de Vidreres i a l'altar de Sant Jaume del temple de Maçanet.

Això sí, els vescomtes de Cabrera tenien poder per intervenir en l'economia d'alguns llocs: el 1260 van concedir franqueses, llibertats i la celebració d'un mercat a la vila de Blanes; a Anglès hi van crear un mercat l'any 1294 i una fira el 1321. A Hostalric, lloc de pas obligat en el camí ral de Girona a Barcelona, hi van instal·lar una notaria i el principal tribunal judicial del vescomtat, des d'on els vescomtes i els seus agents exercien el mer i mixt imperi. Això significava que tenien potestat per jutjar els crims de lesa majestat, moneda falsa, adulteris, homicidis, parricidis, robatoris de diner públic, redacció de falsos testaments i violències amb armes. A més, els vescomtes controlaven tot el que afectés les aigües dels seus dominis: el 1247 van establir més de mil vessanes de terra guanyades a l'estany de Sils

i van acordar amb el bisbe no pagar més pels delmes del peixos pescats que, fins llavors, havien rebut; i l'any 1322 van permetre la instal·lació, en aigües de la Tordera, d'una xarxa de tretze molins, rescloses, recs i canals per al regadiu al terme de Montclús, és a dir, de les parròquies de Sant Esteve de la Costa, Sant Esteve i Santa Maria de Palautordera i Sant Joan de Sanata.

Ara bé, és en l'àmbit de la política del regne d'Aragó i en les guerres on van destacar més els Cabrera. L'any 1199 el vescomte Guerau IV de Cabrera va jurar fidelitat al rei Pere I pels castells d'Argimon, Montpalau, Cabrera i de Girona, entre d'altres. Es tractava, sens dubte, d'un dels principals nobles que integraven l'exèrcit del rei Pere que va ser derrotat

SALVADOR OLIVA

El santuari de Cabrera.



a Muret, al sud de Tolosa de Llenguadoc, l'any 1213, per les tropes franceses. Al seu retorn a casa, Guerau va aprofitar la minoria d'edat del rei Jaume I per governar el comtat d'Urgell en nom de la darrera pubilla, Aurembiaix, que va acabar essent l'amistançada del rei Jaume I. A la mort d'ella, el comtat va passar definitivament a mans d'una branca dels Cabrera.

A la fi del regnat de Jaume I van tornar els conflictes entre els vescomtes i el monarca, enenistat amb els comtes d'Urgell, cosins dels Cabrera. Potser per això el vescomte Guerau VI de Cabrera va casar la seva filla Marquesa amb el comte Ponç Hug IV d'Empúries, que el 1282 va implicar tot el vescomtat de Cabrera en una llarga lluita en contra del rei i del bisbe de Girona que va durar fins a les primeres dècades del segle XIV. Com que Marquesa va sobreviure al seu marit i al seu fill Malgaulí, el vescomtat de Cabrera no va seguir el destí del comtat emporità, a mans de la corona, sinó que va passar a una branca segona dels Cabrera que eren senyors d'Anglès. Bernat I de Cabrera, fill de Ramon i nebot de Guerau VI, ja governava el vescomtat quan Marquesa va morir el 1328, però va decidir retirar-se a la vida monàstica i renunciar al títol a favor del seu fill Bernardí, conegut com Bernat II de Cabrera.

#### Bernat II de Cabrera i el rei Pere el Cerimoniós

La història de Bernat II de Cabrera és la més novel·lesca de tot el llinatge. Igual que el seu pare, va servir fidelment els reis catalanoaragonesos i després es va retirar al monestir de Breda. El rei Pere III el Cerimoniós, però, el va cridar per tal que el servís novament en la seva ambiciosa política a Aragó, Sardenya i Castella i, en recompensa pels èxits obtinguts, li va donar el vescom-



MARCEL FONS

El castell de Montsoriu. La fortalesa, construïda entre els segles XI i XIV, va ser el centre del vescomtat de Cabrera en bona part de la seva història.

tat de Bas l'any 1353 i, dos anys més tard, va instituir el comtat d'Osona per al fill de Bernat II, el que seria el vescomte Bernat III. Aquest títol reunia els vescomtats de Cabrera i Bas, els castells de Montelús, Montpalau, Sant Isele, Solterra i bona part de les terres d'Osona. El 1364, però, les intrigues a la cort van fer caure Bernat II en desgràcia: el rei el va condemnar a mort i el va fer decapitar a Saragossa davant del seu propi fill, que va perdre tots els béns per haver ofert els seus serveis al rei de Castella. Poc després, va retornar a Catalunya per recuperar el vescomtat de Cabrera, però va ser-ne foragitat el 1367. Altre cop en terres castellanes, va trobar la mort el 1368 en el setge de Tordehumos.

Quatre anys després, el 1372, el rei Pere III va reconèixer la injustícia comesa contra el seu «gran privat» Bernat II de Cabrera i va restituir al seu nét, Bernat IV o Bernardí, els béns del comtat d'Osona: primer el castell de Montsoriu, el lloc d'Hostalric i el ves-



El campanar de Cabrera.

comtat de Cabrera, amb les viles i castells que formaven el comtat d'Osona i amb el castell d'Anglès i la vall d'Osor; uns anys més tard, el 1381, li va retornar el vescomtat de Bas i li va afegir el castell i la jurisdicció de Palafolls que el rei havia comprat a Guillem de Pala-folls, l'últim senyor originari del lloc. I encara, gràcies als seu serveis als reis Joan i Martí, va aconseguir el 1393 el comtat de Mòdica, a Sicília, que va mantenir fins a la seva mort, el 1423.

### De l'esplendor a la crisi

Els últims anys del segle XIV i bona part del XV constitueixen l'etapa més gloriosa de la casa de Cabrera. La vila emmurallada d'Hostalric era la seu administrativa del vescomtat: a més de la cort judicial i la notaria, hi residien el procurador general del vescomtat i el clavarí, que controlava els comptes dels batlles del vescomtat. El castell de Montsoriu, però, era encara el «cap de ço qui solia ésser de Bescomtat de Cabrera». L'edifici romànic havia estat fortament remodelat al segle XIV per convertir-lo en un palau gòtic que servia com a residència dels vescomtes de Cabrera: la reforma més important va afectar el pati d'armes, al segon recinte

del castell, fet amb lloses de marbre de Gualba blanc i envoltat d'una galeria coberta de fusta i teules, com un claustre; a més, també es va construir el tercer recinte, el jussà. Ara bé des del 1373 els vescomtes de Cabrera i comtes de Mòdica van traslladar la seva residència principal a Blanes, on es conserven traces de la reforma urbanística que van encetar: les voltes del carrer Ample, la font gòtica del mateix carrer, amb medallons heràldics de la casa de Cabrera, i el portal de la Verge Maria, l'únic vestigi de l'antic recinte emmurallat; a més, encara destaquen els dos principals edificis patrocinats pel vescomte Bernat IV de Cabrera: l'església parroquial de Santa Maria de Blanes, construïda totalment en estil gòtic, i el castell-palau dels Cabrera.

A partir de mitjan segle XV, però, els conflictes entre els nobles i la pagesia de remença es van accentuar. El paper indecís del rei Joan II, ara a favor d'uns i després dels altres, va enverinar els dos bàndols fins que, el 1462, els senyors feudals i la Diputació del General van armar un exèrcit per oferir el Principat a un altre monarca. Primer van optar per Carles de Viana i, a la seva mort, pel francès Renat d'Anjou. Bernat Joan, vescomte de Cabrera i comte de Mòdica, seguidor del príncep de Viana, va haver d'exiliar-se a Sicília, on va morir el 1466. El seu fill, Joan I de Cabrera, va veure com el d'Anjou li confiscava tots els drets al vescomtat i com el rei Joan II, després de la seva victòria final, li imposava el pagament d'una important suma de diners per recuperar-los. Va morir el 1477 sense aconseguir-ho i els seus drets van passar a la seva germana, Anna de Cabrera, que es va casar l'any 1485, per ordre del rei Ferran II d'Aragó, amb Federique, fill de l'almirall de Castella Alfonso Enríquez de Quiñones. Com veïem abans, l'any 1527, Federique Enríquez va convertir-se en comte de Mòdica i vescomte de Cabrera i Bas per la mort de la seva muller.

Des d'aleshores, i fins a la fi del règim senyorial en les primeres dècades del segle XIX, aquests títols van quedar en mans de grans llinatges nobiliaris que, tot i tenir les atribucions de governar amb prou independència els seus dominis, van seguir de prop la voluntat dels reis de Castella i Aragó. Es tracta, com en molts altres casos, d'un final massa discret per a un llinatge que, en molts moments, va ser protagonista dels fets que marquen la història medieval de Catalunya.